

I.M. Patyuta (Національна академія управління, м. Київ, Україна)
**СУЧАСНІ СХЕМИ І ПІДХОДИ ДО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ)
ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ У
БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто типологію сучасних схем і підходи до легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом через застосування банківської системи України. Досліджено особливості фінансових операцій, які мають характер легалізації коштів, у контексті фінансового моніторингу банківського сектору. За результатами дослідження запропоновано актуальні пропозиції щодо напрямків виявлення і попередження схем легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом у банківському секторі України.

Ключові слова: типологія легалізації доходів, банківська система, схеми легалізації коштів, фінансовий моніторинг у банках, протидія легалізації коштів.

Рис. 4. Літ. 12.

I.N. Patyuta (Национальная академия управления, г. Киев, Украина)
**СОВРЕМЕННЫЕ СХЕМЫ И ПОДХОДЫ К ЛЕГАЛИЗАЦИИ
(ОТМЫВАНИЮ) ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ
ПУТЕМ В БАНКОВСКОМ СЕКТОРЕ УКРАИНЫ**

В статье рассмотрена типология современных схем и подходов к легализации средств, полученных преступным путем методом применения банковской системы Украины. Исследованы особенности финансовых операций, которые имеют характер легализации средств, в контексте финансового мониторинга банковского сектора. По результатам исследования выдвинуты актуальные предложения относительно направления выявления и предупреждения схем легализации средств, полученных преступным путем в банковском секторе Украины.

Ключевые слова: типология легализации доходов, банковская система, схемы легализации средств, финансовый мониторинг в банках, противодействие легализации средств.

I.M. Patiuta (National Academy of Management, Kyiv, Ukraine)
**CONTEMPORARY SCHEMES AND APPROACHES
TO LEGALIZATION (LAUNDERING) OF INCOMES RECEIVED
ILLEGALLY WITHIN BANKING SECTOR OF UKRAINE**

The article considers the typology of contemporary schemes and approaches to legalization of incomes received illegally using the banking system of Ukraine. Peculiarities of the financial operations which are basically money laundering in the context of financial monitoring within the banking sector are studied. The results of the research suggest potential directions in detection and prevention of money laundering schemes within the banking of Ukraine.

Keywords: typology of money laundering; banking system; schemes of money laundering; financial monitoring in banks; counteraction to money laundering.

Постановка проблеми. На сьогодні проблема легалізації коштів викликає значне занепокоєння як світової фінансової спільноти в цілому, так і України зокрема. Слід зазначити, що переважна частина тіньового капіталу формується за рахунок доходів, отриманих унаслідок вчинення економічних злочинів та інших правопорушень, зокрема у кредитно-фінансовій сфері. Цілком логічно, що подолати таке явище одна державна структура просто не в змозі, а необхідне об'єднання інтелектуальних та організаційних зусиль багатьох дер-

жавних інституцій, зокрема, дослідження на науковому рівні сприятимуть не тільки викриттю, але й припиненню незаконних фінансових операцій і маскування злочинного походження коштів.

Аналіз останніх досліджень й публікацій. Питання типології відмивання коштів з огляду тінізації економіки лише фрагментально висвітлено в працях О.І. Барановського [4], А.С. Беніцького [5], С.О. Дмитрова [8]. Висвітленню міжнародного дослідження легалізації коштів присвячені праці С. Г. Гуржій [9], О.Є. Користіна [7]. Зважаючи на постійне вдосконалення схем і підходів до легалізації коштів, негативні процеси у цій сфері потребують більш глибокого вивчення.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, зумовлені появою нових, раніше не досліджуваних схем і підходів до легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, через застосування банківської системи України. Легалізація коштів створює системну загрозу економічній безпеці держави, оскільки дозволяє правопорушникам реалізувати й легалізувати доходи від злочинної діяльності, чинити ще більш масштабні злочини, порушуючи інтереси законного бізнесу і репутацію окремих його сегментів та учасників, підриваючи довіру суспільства до всієї фінансової системи.

Мета дослідження. Дослідження сучасних схем і підходів легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом. Особлива увага приділяється дослідженню ознак фінансових операцій, які мають характер легалізації коштів у контексті банківського фінансового моніторингу. Важливим етапом даного дослідження є актуальні пропозиції щодо напрямку виявлення й попередження схем легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом у комерційних банках України.

Основні результати дослідження. Банківська система будь-якої країни, і України зокрема, має ризик мимовільного залучення в процеси відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, для подальшої їх легалізації. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», доходи, одержані злочинним шляхом, визначаються як будь-яка економічна вигода, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, яка може складатися з матеріальної власності чи власності, що виражена в правах, а також включати рухоме чи нерухоме майно та документи, які підтверджують право на таку власність або частку в ній [1]. Найчастіше це механізми, які містять складні, запутані, багатоланцюгові операції. Одна й та ж схема може містити операції із зняттям готівки, розрахунки з нерезидентами з офшорних зон/юрисдикцій, фіктивні зовнішньоекономічні операції, фальсифікацію документації, створення фіктивних фірм тощо [3].

За результатами дослідження міжнародної організації FATF, процес легалізації коштів можна умовно розділити на три основні стадії – розміщення, розшарування та інтеграція, які притаманні найбільш поширеним моделям і схемам процесу легалізації коштів [11; 12].

У свою чергу, кожному етапу процесу легалізації коштів притаманні особливі елементи й методи здійснення даної операції. Згідно із трифазною моделлю процесу відмивання коштів (FATF):

1. *Розміщення* – є перетворенням злочинно отриманих доходів (насамперед – готівки) у ліквідні активи у формі валюти, цінних паперів, нерухомості тощо, а також фізичне переміщення від їх дійсних джерел (часто за межі країни) походження. Може реалізовуватися шляхом депонування коштів у банках або розміщення активів в інших типах фінансових установ.

2. *Розшарування* – це трансформація злочинно придбаних доходів у різноманітні активи і їхнє подальше розсіювання з метою маскуванню реальних джерел походження капіталів.

3. *Інтеграція* – являє собою надання легального вигляду злочинно придбанам коштам. Гроші інвестуються в легальну економіку, щоб у правоохоронних органів не виникло підозр щодо законності їхнього походження.

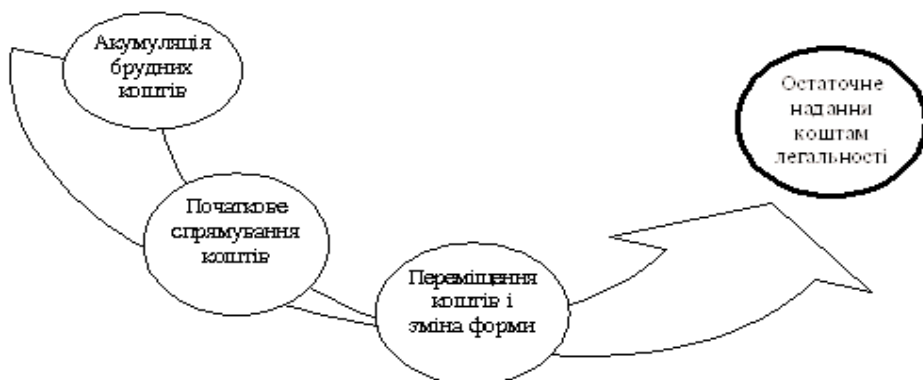

Рис. 1. Загальна модель механізму легалізації коштів, розроблено за даними [8]

Основними методами, за допомогою яких злочинці використовують фінансові організації на етапі *розміщення*, є:

- перетворення готівки на фінансові інструменти;
- обмін дрібних банкнот на купюри більшого номіналу;
- обмінні операції – організований обмін грошей на купюри іншого номіналу або іншу валюту;
- структурування операцій з готівкою (техніка дроблення внесків);
- незаконне використання «пом'якшувальних моментів» законодавчих актів;
- використання документів, що маскують дійсні джерела, власників і місця розташування незаконно отриманих доходів;
- придбання майна за готівку.

Найбільш відомі методи, що використовуються для етапу *розшарування*:

- перетворення готівки на грошові інструменти (наприклад, дорожні чеки, грошові перекази, банківські чеки, облігації і акції, що полегшує вивіз незаконних доходів із країни);
- придбання і продаж майна;
- електронний переказ фондів (переваги: швидкість, відстань, мінімальний слід, що перевіряється, і висока анонімність за умови величезного загального щоденного об'єму грошових переказів);

- переказ грошей на рахунки інших фірм (переказ, що маскується удаваними операціями або за допомогою самоліквідації фірм, що дозволяє достатньо ефективно приховувати джерела походження фінансових фондів).

Сучасними методами, що використовуються на етапі *інтеграції*, є:

- продаж нерухомості;
- операції із заниженням/завищенням ціни;
- депонування готівки на банківський рахунок фірми;
- підставні компанії і помилкові кредити тощо.

Необхідно зазначити, що Держфінмоніторинг на постійній основі здійснює дослідження й аналіз методів, схем відмивання грошей і розробку типологій відмивання коштів. Досліджуються існуючі схеми та відпрацьовуються найбільш оптимальні шляхи їх виявлення з урахуванням досвіду зарубіжних країн, фінансових і правоохоронних органів України для запобігання вчинення відповідних злочинів [2].

Таким чином, на сьогоднішній день найпоширенішими схемами легалізації коштів є такі:

1. Використання фіктивних суб'єктів господарювання:

- реєстрація підприємства на підставних осіб (без певного місця проживання, психічно хворих, студентів, іноземців, засуджених, померлих осіб за придбаними, вкраденими або втраченими документами);

- назви суб'єктів господарювання нерідко збігаються з назвами державних підприємств;

- відсутність ознак статутної діяльності або проведення такої діяльності в мінімальному обсязі;

- відсутність штату працівників, виробничих і складських приміщень для здійснення статутної діяльності;

- відносно короткий термін існування суб'єкта господарювання (так звані «одноденки», «ями», «метелики» існують, як правило, у межах одного податкового періоду, що ускладнює можливість контролю за їх діяльністю);

- постійна зміна засновників, власників, директорів суб'єкта господарювання після офіційної реєстрації, неможливість встановлення місцезнаходження службових осіб (директора, головного бухгалтера);

- відсутність руху коштів суб'єкта господарювання на банківських рахунках або вкрай великий обсяг фінансових операцій нещодавно створеного підприємства.

2. Використання конвертаційних центрів:

- офіси суб'єктів господарювання, що входять до складу конвертаційного центру, як правило, мають велику охоронну мережу;

- переважно короткий термін існування (від доби до місяця);

- добовий обіг коштів, як правило, збільшується наприкінці тижня, на рахунок шовечора або вранці кожної наступної доби не залишається коштів, або їх сума істотно зменшується;

- наявність великої кількості підписаних і завірених печаткою бланків фіктивних договорів виконання робіт або надання послуг, кошторисів, актів приймання тощо;

- застосування багатосторонніх розрахунків і платежів з великою кількістю учасників таких операцій, які розташовані в різних територіальних одиницях;
- збіг реквізитів учасників операцій (наприклад, адреси місцезнаходження організацій).

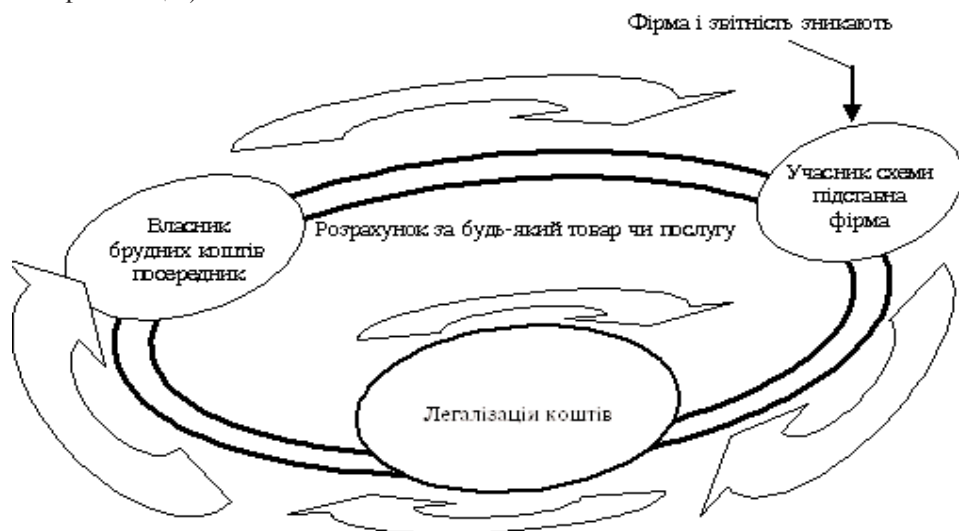

Рис. 2. Схема легалізації коштів шляхом фіктивних суб'єктів господарювання, розроблено за даними [2; 3]

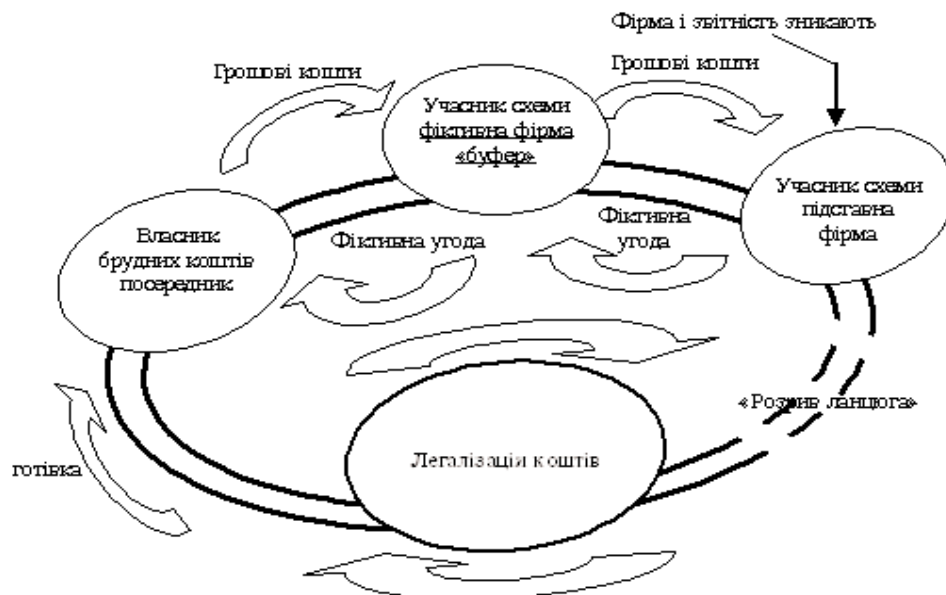

Рис. 3. Схема легалізації коштів шляхом конвертаційних центрів, розроблено за даними [2]

3. *Схема операцій з нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах.* Загальними типовими ознаками «офшорних схем» є:

- використання як підстави для здійснення міжнародних трансакцій або фальсифікованих контрактів з офшорними компаніями;
- максимальне скорочення строків знаходження переказаних коштів на рахунках офшорних компаній у країнах їх реєстрації або в третіх країнах;
- подальше переміщення коштів шляхом здійснення смерфінгу переказів у різні юрисдикції;
- наявність рахунків офшорних компаній у кредитних організаціях міжнародних фінансових центрів;
- повторюваність однотипних елементів схем електронних переказів;
- участь у схемі взаєморозрахунків більше однієї офшорної компанії;
- здійснення платежів компаніям резидентам зі своїх рахунків в офшорних юрисдикціях;
- участь у схемі фінансових операцій підставної компанії-резидента, на банківський рахунок якої здійснюється первинне розміщення злочинного доходу;
- наявність рахунку фізичної особи – власника злочинного доходу в іноземному банку на території країн з високим рівнем міжнародної репутації.

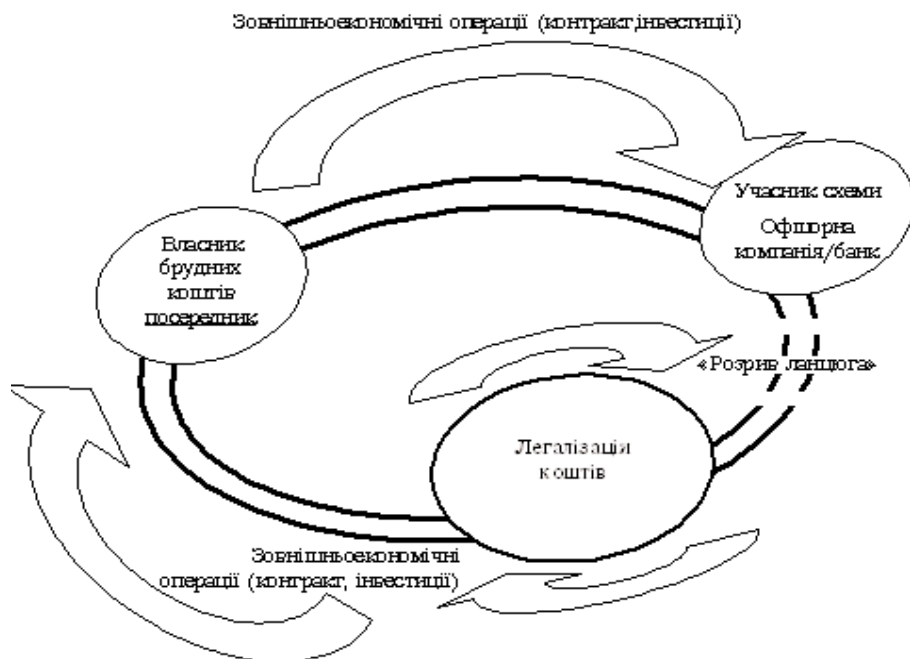

Рис. 4. **Схема легалізації коштів шляхом проведення операцій з нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах, розроблено за даними [8]**

На сьогодні фінансові операції в офшорних зонах досить популярні. Але в той же час здійснення зовнішньоекономічних операцій із залученням оф-

шорних зон є сферою підвищеного ризику, яка потребує уваги з боку державних органів шляхом державного регулювання.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна дійти висновку, що механізми легалізації коштів через банківський сектор має розгалужений і типологічний характер здійснення. Сучасні схеми та підходи відмивання коштів дозволяють приховувати дійсні джерела походження доходів, саме тому для реалізації схем легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, зазвичай застосовуються так звані операції «розриву ланцюга». Такі операції використовуються з метою маскування слідів незаконного походження доходів шляхом зміни власників коштів, їх фізичного переміщення та шляхом їх зняття готівкою [2].

Необхідно зазначити, що в державне регулювання банківської системи України закладені основоположні засади протидії процесам відмивання коштів навіть на міжнародному рівні, шляхом дотримання принципів Директиви Ради Європи від 10 червня 1991 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання капіталів (№ 91/308/ЕЕС) [10], Конвенції про відмивання, виявлення, вилучення конфіскації прибутків від злочинної діяльності (Страсбург, 8 листопада 1990 р.) [9], а також низки інших документів.

Виявлення та зупинення схем легалізації доходів мають базуватися на протидії таких процесів, як:

- приховування слідів походження доходів, отриманих із незаконних джерел;
- приховування осіб, які отримали (отримують) незаконні доходи й тих, що ініціюють сам процес відмивання;
- забезпечення зручного й оперативного доступу до коштів, отриманих з незаконних джерел;
- створення умов для безпечного й комфортного використання коштів, отриманих з незаконних джерел;
- створення умов для безпечного інвестування в легальний бізнес.

Надзвичайно важливим є не лише дослідження з боку державних органів процесів легалізації доходів за рахунок існуючих схем і підходів, але й попередження та ліквідація спроб даного негативного процесу. Тому доцільно запропонувати такі пропозиції щодо посилення відстеження й виявлення відповідних нелегальних схем і підходів:

- посилена перевірка внутрішніх документів за базами даних державних органів країни;
- форсоване використання комерційних баз даних;
- постійні запити до підрозділів фінансової розвідки інших країн;
- додаткова увага до невідповідності обсягу операцій і доходів учасників;
- недопущення і виявлення нелогічних, невігідних операцій;
- відстеження наявності компрометуючої інформації (кримінальне минуле, загублений паспорт тощо);
- підвищення кваліфікаційного рівня банківського персоналу, який може бути мимовільно задіяний у процесах легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 28.11.2002 №249-IV (з подальшими змінами та доповненнями) // zakon1.rada.gov.ua.
2. Про затвердження Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування»: Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 25.12.2009 №182 // zakon1.rada.gov.ua.
3. Про затвердження Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004–2005 роках: Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 27.12.2005 №249 // zakon1.rada.gov.ua.
4. Барановський О.І. «Відмивання» грошей: сутність та шляхи запобігання / НАН України; Інститут економічного прогнозування. – Х.: Форт, 2003. – 472 с.
5. Беніцький А.С. Легалізація прибутків, здобутих злочинним шляхом: порівняльно-правовий аналіз // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою: Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – Т. 18. – К.: Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», 2005. – С. 137–143.
6. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти / С.Г. Гуржій, О.Л. Копиленко, Я.В. Янушевич, О.Ю. Фещенко, А.Т. Ковальчук; Державний комітет фінансового моніторингу України; Інститут законодавства Верховної Ради України; М.Я. Азаров (ред.). – К.: Парламентське видавництво, 2005. – 216 с.
7. Користін О.Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні: Монографія. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2007. – 448 с.
8. Фінансовий моніторинг в банку: Навч. посібник / С.О. Дмитров, В.В. Коваленко, А.В. Єжов, О.М. Бережний. – Суми: Університетська книга, 2008 – 336 с.
9. Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime Strasbourg, 8.11.1990 // conventions.coe.int.
10. Council Directive of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering (91/308/EEC) // www.midlandconsult.com.
11. FATF Reports on Money Laundering Typologies // www.fatf-gafi.org.
12. FATF Standards: FATF 40 Recommendations (October 2003, Incorporating all subsequent amendments until October 2004) // www.fatf-gafi.org.

Стаття надійшла до редакції 9.12.2011.